

7. Uitsluiting en ongelijkheid

Het neoliberalisme heeft geleid tot stijgende ongelijkheid en armoede, ook in het Westen. De inkomensongelijkheid tussen de OESO-landen is vandaag hoger dan in de jaren 1980. Een vijfde van de wereldbevolking verdient 2% van het globale inkomen terwijl de 20% rijkste 74% verdienen. De kloof tussen arm en rijk wordt steeds groter. Er is een kleine groep superrijken en een steeds grotere groep armen of mensen die in armoede dreigen terecht te komen. Voor de armen wordt de situatie steeds moeilijker omdat ze uitgesloten worden van vele fundamentele activiteiten van het dagelijkse leven.²⁰⁹

Ook in de strijd tegen armoede en uitsluiting domineert de neoliberale visie. Problemen van ongelijkheid en achterstelling worden niet aangepakt door een duidelijk beleid en een herverdelende welvaartsstaat, maar net gereguleerd door de markt en het moralistische discours van de 'eigen verantwoordelijkheid'. Dat zal de problemen van uitsluiting en ongelijkheid dus niet oplossen, integendeel.

In België leeft vandaag 15% van de mensen in armoede, hetzelfde percentage als in 1987. De situatie van de laagste inkomens is dus niet verbeterd. Bijna 100.000 mensen krijgen een leefloon. De koopkracht mag dan gestegen zijn met 32% tussen 1985 en 2007, we zien geen rechtstreekse koppeling tussen economische groei en daling van de armoede. Want zoals Jos Geysels, voorzitter van Decenniumdoelen 2007-2017, terecht stelt: 'Er loopt iets mis met de verdeling en herverdeling van die welvaart. De markt heerst, verdeelt zeer ongelijkmatig en de overheden slagen er, ondanks een nog goed uitgebouwde sociale zekerheid, onvoldoende in een herverdeling te organiseren.'²¹⁰

De malaise van uitsluiting en ongelijkheid

Er zijn verschillende vormen van uitsluiting en ongelijkheid. In dit hoofdstuk wordt vooral op armoede, inkomensongelijkheid en onderwijs gefocust.

Armoede

Als we kijken naar de belangrijkste problemen in de zogenaamde ‘arme buurten’, merken we dat ongelijkheid de belangrijkste bron van die problemen is. Welke term we gebruiken voor deze buurten of deze mensen – zoals ‘onderklasse’, ‘nieuwe armoede’ of ‘sociale uitsluiting’ – is niet het belangrijkste. Waar het om gaat is dat veel westerse landen met grote problemen worden geconfronteerd in veel van hun steden als gevolg van de ongelijkheid en uitsluiting. Ongelijkheid reproduceert uitsluiting en armoede. Er is meer armoede, er zijn meer daklozen en bedelaars, er zijn hoge werkloosheidspercentages en een toename van de informele economie in veel van deze arme buurten.

De tijd dat armoede slechts in een aantal grote steden voorkwam en alleen bij de arbeidersklasse is voorbij. Armoede is nu gekleurd en langdurig, vaak zelfs permanent. Ook blanke Belgen worden met diepe armoede geconfronteerd. In de documentaire ‘Arm Vlaanderen’ van Phara de Aguirre is te zien hoe de armoede tot in kleine gemeenten is doorgedrongen.²¹¹ Bepaalde groepen in onze samenleving zijn uitgesloten van heel wat diensten en goederen en moeten zonder hulp zien te overleven.

Het discours over armoede is sterk veranderd. Na de Tweede Wereldoorlog werd armoede als een maatschappelijk probleem gezien, nu is armoede geïndividualiseerd en geculturaliseerd. De nadruk ligt vooral op het problematische individu en diens eigen verantwoordelijkheid. Dat leidt tot problematisering en vaak zelfs criminalisering van de armen. Het betekent ook dat armoede niet langer een collectief probleem is waar het beleid een antwoord op dient te formuleren. Armoede is met andere woorden gedepolitiseerd.²¹²

15% van de Belgen leeft officieel in armoede, maar zoals professor Danielle Dierckx van de Universiteit Antwerpen stelt, ‘vertelt [dit cijfer slechts] de halve waarheid: steeds meer mensen hebben het lastig om rechtop te blijven in deze economische storm’: 21% van de Belgische bevolking loopt het risico op armoede en sociale uitsluiting.²¹³ Het armoedecijfer houdt enkel rekening met het inkomen. Dat betekent dat we maar een deel van de realiteit kennen. ‘Want ondertussen sukkelen ook steeds meer mensen met schulden en kloppen steeds meer gezinnen aan bij de voedselbank.’²¹⁴ In feite deelt het Rode Kruis momenteel meer

voedselpakketten uit dan aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. In 2012 ging het om 121.000 mensen die om hulp vroegen. Volgens het Rode Kruis komen ook families uit de middenklasse aankloppen.

Armoede is niet louter een Belgisch probleem. Het gemiddelde armoedepercentage van de EU ligt met 16,9% zelfs nog hoger dan dat van België. Ook onze buurlanden scoren niet goed: Duitsland en het Verenigd Koninkrijk scoren respectievelijk 15,8% en 16,2%. Nederland en Frankrijk scoren iets beter met 11% en 14%. EU-landen zoals Bulgarije, Griekenland, Roemenië en Spanje scoren boven de 20%.²¹⁵ In Spanje zijn drie miljoen mensen afhankelijk van voedselpakketten. Ook in landen zoals Portugal en Griekenland gaat het om duizenden mensen en zelfs in rijke landen als Finland en Luxemburg is er steeds meer vraag naar voedselhulp.²¹⁶ In de VS maakte in 2012 bijna 1 op de 6 Amerikanen gebruik van voedselhulp. Het gaat om 47,5 miljoen mensen.²¹⁷

Eigen schuld, dikke bult

Terwijl door de crisis en structurele factoren het aantal mensen in armoede toeneemt, is het discours dat rond armoede is ontwikkeld er een van 'eigen verantwoordelijkheid'. Ben je arm? Heb je aan jezelf te danken. Beland je op straat? Heb je ook aan jezelf te danken. Dat is wat ook Claude zegt, het gezicht van Innocenti, een anti-armoedeproject dat *De Morgen* samen met een aantal andere organisaties opzette: 'Hoe ik hier terecht ben gekomen, in de armoede? Ik kan het u vertellen, maar ik heb ook mijn privacy. Wat ik u kan zeggen: het is mijn eigen schuld, niet die van een ander. Ik heb ervoor gekozen op straat te leven.' Zijn volgende zin is echter: 'Maar eerlijk, ik kon niet anders.' De 'eigen schuld dikke bult'-mantra is er zo hard ingeprent dat Claude de contradictie in wat hij zegt niet ziet. In zijn gesprek met de krant vraagt hij de mensen om armen en daklozen niet als parasieten te zien en vraagt hij hulp voor mensen in zijn situatie: 'Want armoede, het kan u ook overkomen. Plots. En dan sta je daar. Alleen.'²¹⁸

Een andere getuigenis van iemand die in de armoede is beland, is die van Johan Wensch, een vijftiger die problemen kreeg als late dertiger. Samen met zijn collega's verloor hij zijn baan na een collectief ontslag. Daarop volgde een echtscheiding en moest hij zien rond te komen als

alleenstaande vader. ‘Toen de vraag kwam of ik ons zoontje in huis wilde nemen, moest ik eerst weigeren. Ik wilde wel, maar het was gewoon niet haalbaar. Ik werkte in ploegen, maar de opvang werkt niet met vroege en late diensten. Bovendien had ik geen ouders op wie ik kon terugvallen. Die sociale armoede maakte het nog ingewikkelder’, zegt Johan.²¹⁹ Daarop volgde een tweede ontslag en geraakte hij steeds meer in de uitsluiting. ‘Ik voelde dat ik niet meer kon meegaan op café of naar feestjes. Met een kind in huis ligt dat nog moeilijker, want je zit met een dubbele kost. Je betaalt niet alleen de cinema, maar ook de babysit. Zo sluit je jezelf al snel op. Ik merkte dat ik excuses begon te verzinnen: “Ik heb al een afspraak, het past niet”, of “de kleine is ziek”. Eerlijk zijn? Nee, daar was ik te bang voor. Omdat ik wist dat ze me dan zouden laten vallen, en in het slechtste geval zouden bespotten. Zo gaat dat. Nu nog altijd.’²²⁰

We leven vandaag in een consumptiemaatschappij en dat beïnvloedt ons. En zeker de armen zoals Johan die uitgesloten worden van deze consumptie. Consumeren is een sociale norm geworden. Rijken bijvoorbeeld worden rijker en tonen dat ook door meer luxeconsumptie. Die voorbeelden worden verspreid via media en reclame, waarop anderen dezelfde producten willen. Als je al die luxe ziet en zelf in de armoede zit, dan heeft dat invloed op je. Het is geen toeval dat mensen met een lage sociale status naar drugs en alcohol grijpen als uitweg. Hoe ongelijker de samenleving, hoe meer risico op drugs- en alcoholmisbruik. De VS zijn daarvan een sprekend voorbeeld.²²¹

Wie niet mee kan draaien in de consumptiewereld voelt zich slecht en als ook de staat je niet vooruithelpt, wordt het alleen maar erger. Johan: ‘De sociale zekerheid is een kluwen van tegenstrijdige regeltjes die je finaal de das omdoen. Op een bepaald moment stak ik eraan toe door naar de fabriek te gaan. Ik verdiende netto minder dan met een werkloosheidsvergoeding. Ik ben arm gebleven, ondanks die jobs.’²²²

Sommige mensen verzeilen in de armoede omdat ze zware gezondheidsproblemen hebben en het geld niet hebben om zich te laten verzorgen. In België hebben we nog een degelijke gezondheidszorg als je het vergelijkt met landen als de VS, maar desondanks wordt ook bij ons gezondheidszorg steeds moeilijker betaalbaar voor heel wat mensen. Zo ook voor Annie Kox die aan kanker lijdt. Voordat ze ziek werd, was het al niet makkelijk maar ze kon rondkomen. Nadat ze ziek werd, werd het moeilijk. ‘Nu is het een kwestie van keuzes maken. Tussen welke reke-

ningen ik betaal en welke niet. Welke medicijnen even kunnen wachten en de pillen die ik dringend nodig heb.’ Zelfs voor voedsel is bij Annie soms geld tekort. ‘Eten schiet er vaak bij in, gelukkig brengt mijn lieve dochter brood en soep.’²²³

Littekens van armoede

Er zijn ook mensen die in armoede opgroeien en dat laat littekens achter. Op 24 juni 2013 verscheen in *De Morgen* een column van schrijfster Celia Ledoux met als titel ‘Armoede is geen keuze, maar een zware, erfelijke ziekte’. Een column die heel wat reacties uitlokte. In haar column vertelt ze openhartig over haar leven en het opgroeien in armoede. ‘Ik vond als kind huisschimmel beschamend en begrijp pas nu dat ik daardoor ziek was. Of door die lekkende schoenen. Mijn achterstand in wiskunde kwam door ziekte, al noemden leraars me lui.’ Armen hebben het niet alleen thuis moeilijk, ook in de buitenwereld is het hard omdat onze status vandaag zo belangrijk wordt geacht. ‘Armoede leert je schaamte, leert je jezelf verstoppen. Gaten, slijt, geur, leegte, tandbederf, jezelf. Je woonplek – een armoekot in een “slechte” sociale wijk. De burens vonden mijn moeder over het paard getild om mijn prestigieuze school. Ik moest slagen om de eer te redden.’ Armoedelittekens zijn soms niet alleen figuurlijk te nemen. Ledoux vertelt in haar column dat ze slank is, maar dat is niet te danken aan een dieet. ‘Geen genetisch schoonheidsideaal, wel overgehouden aan zware kinderondervoeding. Armoede geeft je weinig cadeaus, dus de gezondheidsgevolgen neem je erbij.’²²⁴

Desondanks geloven veel mensen dat armoede een soort keuze is die we zelf maken. Theodore Dalrymple, een Britse psychiater en inspiratiebron van N-VA-voorzitter Bart De Wever, is een van die mensen die ervan overtuigd is dat mensen er zelf voor kiezen om in de armoede te belanden, dat ze armoede aan zichzelf te danken hebben. Ledoux is het daar niet mee eens. ‘Nooit zag ik één arme dromen van armoede. Al die achterafkinderen hadden dromen, ideeën, plannen. Ze wilden eruit.’ De vraag is: hoe? Hoe geraak je uit de armoede als je arm bent en geen of weinig steun krijgt? Wie in armoede leeft, heeft een achterstand op de anderen. ‘Het is moeilijk studeren bij kaarslicht, moeilijk schoonschrijven met je handschoenen aan als verwarming en licht zijn afgesloten.’²²⁵

Ook mensen die toch een weg uit die armoede vinden, zoals Ledoux, krijgen te horen dat ze dat aan zichzelf te danken hebben. Ze zijn succesverhalen en: ‘Kijk, als het hem/haar lukt waarom dan niet de anderen?’ In haar sterke column maakt Ledoux brandhout van dit soort discours. ‘Mensen noemen mijn “succes” soms merite. Dat maakt me spuugnijdig. Mijn weg heeft nauwelijks met aanleg en alles met geluk te maken. Vóór mij: honderden getalenteerde armen die niet slaagden. Ik ontweek drugs, had geen vriendje om me zwanger te maken, werd niet te hard geslagen, bezweek niet aan ziekte, had een betere school. Ik was uit hopeloosheid koppig, ontdekte toevallig wat talent, had wat betrokken familie.’ Ledoux is radicaal tegen het argument dat uit de armoede geraken met merite te maken heeft. ‘Merite is een gewetensussende uitvlucht. Het betekent dat armoede een keuze is en rijken geen blaam treft.’²²⁶

Als het geen merite is, wat dan wel? Armoede is een structureel probleem en wat helpt tegen armoede zijn vooral structurele oplossingen. Ledoux noemt het geluk. Geluk om steun van de staat te krijgen. ‘*Fuck* keuze. Ik had geluk. Geluk dat OCMW’s nog niet zo harteloos moesten werken en op werklozen geen klopjacht werd gevoerd. Anders was ik vandaag een generationeel OCMW-ganger. Dat schoolgeld was al nauwelijks te betalen, de kinderopvang topzwaar.’²²⁷ Om armoede structureel aan te pakken zijn er middelen nodig en die middelen zijn er steeds minder als mensen niet kunnen werken of rijke mensen hun aandeel en/of rechtvaardige bijdrage niet betalen. Bovendien verhoogt het armoederisico ook voor mensen die een job hebben, van 20,3% in 2006 tot 24,1% in 2010. 5,3% van de werkende bevolking is arm. Mensen die actief zijn dus, werk hebben, maar nog steeds arm zijn.²²⁸

De column van Ledoux was een reactie op een aantal uitspraken van topondernemer Jan De Nul van baggerbedrijf Jan De Nul Group die beweerde dat de mensen niet willen werken. Diezelfde De Nul werd een aantal jaren geleden vervolgd en veroordeeld voor fraude. De reactie van Ledoux op zijn uitspraken is scherp en terecht. ‘Werkloosheid is nooit een keuze, meneer De Nul. Niemand wil onnuttig zijn, iedereen wil slagen. Maar armoede is een zware erfelijke ziekte. De sociale staat heeft mij eruit gered. Ik wil dat u in uw eigen frauderende schemerwerkelijkheid kijkt. Wat u aan solidariteitsbijdrage heeft misgund, bloedt ons systeem van blinde solidariteit leeg. Alleen dat systeem geeft ratjes zoals mij een nieuw leven.’²²⁹